

Katharina von Bora: vrij in alle dingen (2017)

Oecumenische Vrouwensynode
ZijSpiegel, september 2017 nummer 011

Sieth Delhaas

Inleiding

In 1983, toen er veel werd bijeengekomen, geschreven en gesproken rondom het vijfhonderdste geboortejaar van de zestiende-eeuwse kerkhervormer Maarten Luther, besloot ik over zijn echtgenote Katharina von Bora (1499- 1552) te schrijven. Van haar had toen, zeker in Nederland, nauwelijks iemand gehoord.

Intussen zijn we bijna 35 jaar verder. Vijfhonderd jaar Reformatie wordt in 2017 wereldwijd gevierd. Ook nu heb ik niet de indruk dat Katharina een bekende persoonlijkheid is geworden. Toch is het niet alleen voor de kerkgeschiedenis belangrijk dat haar aandeel in Luthers leven en de reformatie duidelijk wordt. Zij is even belangrijk voor de wereldvrouwengeschiedenis. Om aan haar bekendheid bij te dragen schreef ik dit voorjaar voor de Nederlandse versie van de Wikipedia-encyclopedie een artikel over haar (google op Katharina von Bora). Daarin staat alles wat tot nu toe feitelijk over haar bekend is.

ZijSpiegel-lezeressen die niets over Katharina weten, raad ik aan dit artikel te lezen, of een tweedehandsexemplaar van mijn boek aan te schaffen in het antiquariaatscircuit.

Een drieluik

In 1983 had ik voor mijn boek, in de vorm van een drieluik geschreven, nog geen tien zinnen tekst in handen om Katharina via eigen woorden te leren kennen. Met die zinnen antwoordt ze op een brief van haar schoonzuster Christina von Bora na het overlijden van Luther. Ze laat daarin haar verdriet zien om 'zo'n dierbare man als mijn lieve heer is geweest. (Een protestantse non, 1989, p 130).

In de tweede druk van 1989, kon ik door de val van de Muur haar stem laten horen in de toon van een zakenvrouw. Toen kon de Leipziger kerkhistoricus Hans Herrmann een door hem in archieven gevonden brief kopiëren, wat in de DDR-tijd ondenkbaar was. In die brief vraagt Katharina aan rentmeester Hans von Taubenheim of zij voor haar 'zich steeds uitbreidende huishouding' een stuk grond in pacht kan krijgen. Haar man had er al met de kanselier van de keurvorst over gesproken, maar hij reageert niet. Daarom probeert ze het nu zelf via de rentmeester (Een protestantse non, 1989, p. 106)

Met deze kleine stukjes tekst kon ik Katharina niet portretteren. Voor de rest moest en moet ik het nog steeds doen met wat anderen, bekenden of wildvreemden, over

haar dachten en zeiden.

Nu ter gelegenheid van 500 jaar reformatie Katharina hier en daar ook ter sprake komt, grijp ik de gelegenheid aan de contouren van haar leefwereld wat te verruimen. Dat kan omdat Käthe sinds kort voor mij meer geworden is dan alleen de-vrouw-van-de-beroemde *Herr Doktor*. Meer dan het tegenbeeld van de wereldberoemde echtgenoot zoals zij als echtpaar werden geschilderd.

Groepsportret

Door mijn bezoek aan Leipzig dit voorjaar, waar ik voor de zoveelste keer mijn oude vrienden bezocht die mij in 1983 alle plekken lieten zien waar Katharina was geboren, had gewoond, had schoolgegaan, in het klooster had geleefd, was gevlucht en tenslotte haar graf kreeg in de stad Torgau, is het leven van Katharina voor mij in een andere ruimte komen te staan.

Van mijn gastvrouw in Leipzig kreeg ik een boekje, geschreven door Kerstin Schimmel en Kathrin Wallrabe, met de heldere titel '*Wir sind frei in allen Dingen...*' (Radebeul-Sachsen 2016; www.notschriften.com). De ondertitel luidt '*Frauen am Lutherweg*'.

Deze Lutherweg is een heuse toeristische wandel-, fiets- en autoroute in het gebied waar de geschiedenis van de reformatie zich begin zestiende eeuw rondom Wittenberg afspeelde.

De vrouwelijke auteurs namen er geen genoegen mee dat er zo weinig bekend is over de rol van vrouwen in die euforie rond de beginnende reformatie. Zij namen geen genoegen met de namen van de enkele adellijke dames die her en der bekend werden. De schrijfsters en uitgeefsters zijn met het oog op het 500-jaar-spektakel in alle dorpen en steden langs die Lutherroute gaan zoeken naar sporen van vrouwen. 'Want', redeneren ze, 'zonder de geschiedenis van vrouwen wordt de reformatiegeschiedenis maar half verteld.'

Er is veel gevonden. Elk dorp en iedere stad is gelinkt aan een vrouwenleven: domineesvrouwen, geloofsvluchtelingen, ambachtsvrouwen, nonnen, dichters, vorstinnen en heksen. En ze hebben diepgaand gegraven in de brede cultuur van eeuwen.

'Wij zijn vrij in alle dingen...'

De schrijfsters, allen met een wetenschappelijke achtergrond, hebben met hun uitgave rekening gehouden met de verregaande secularisatie in onze tijd en leggen allereerst op lichtvoetige wijze het reformatieverschijnsel uit. Ook de betekenis van Luthers *De vrijheid van een christen* dat in zijn tijd als belangrijkste publicatie werd gezien. Die vrijheid met name inspireerde mannen en vrouwen; vrouwen, van boerin tot adellijke dame, om van hun christelijke vrijheid gebruik te maken en deze in daden om te zetten.

Een vrijheid geboren uit de reformatorische overtuiging van een 'door de doop bevestigd priesterschap van alle gelovigen'.

Vrouwen en leken begonnen zich vanuit dit besef en vol vuur te mengen in de geloofsdiscussies van die tijd. Om te beginnen vonden de schrijfsters van de Lutherweg in de stad Leisnig in 1525 bij een stuk over stadsuitgaven een aantekening:

Für die jungen Maidlein ubter 12 Jahren berufet man eine ehrliche betagte, untadeliche Wibsperson, welche sie in rechter, christlicher Ehre und Tugend unterweisen soll, Deutsch lesen und schreiben lehren (...) an einem ehrlichen, unverdächtlichen Ort'.(,Wir sind frei in allen Dingen...', p. 64, 70 e.v., 156/7).

Iedereen moest immers de bijbel kunnen lezen.

In de kerkgeschiedenis gaat doorgaans alle eer naar het monnikendom als gesproken wordt over ontwikkeling van landbouwgewassen en fruitsoorten. Over het hoofd ziet men de minstens even grote kunde van monialen op dit vakgebied. Zoals Katharina von Bora, bewerkten talloze seksegenoten haar reusachtige landbouwbedrijven die eigendom waren van vrouwenkloosters; in gebieden waar de reformatie niet de overhand kreeg, deden ze dat nog lang daarna.

Na hun kloostertijd en bekering tot het protestantisme huwden deze nonnen vaak predikanten. De pastorietaal gold, zeggen de schrijfsters, vanuit die erfenis eeuwenlang als een voorbeeld van goed huisvrouwschap van de domineese. Ambtelijke stukken uit 1522 over het Dresdner 'Weybergeschrey' zijn een voorbeeld hoe in een niet tot de reformatie bekeerde stad protestantse vrouwen hoge heren uit de elite aanpakten. Zij protesteerden op straat luidkeels en onversaagd voor huizen waarin ze een priester of een andere gezagsdrager wisten die 'mit ehrbare Frauen und Mädchen Unzucht getrieben hatten, myt beschickung böslern kupleryn, auch gyft, gelt und gaben'.

Na lezing van dit grondige hedendaagse onderzoek houdt mij het antwoord wakker op de vraag: waarom en waardoor hebben vrouwen zo kort daarna zich opnieuw zo verregaand laten 'einschüchtern'?

Literatuur

Sieth Delhaas, *Mevrouw Luther*, eerste druk: Luyten, Amstelveen 1983; tweede aangevulde druk: *Katharina von Bora. Een protestantse non*, Kok, Kampen/Narratio, Gouda 1989

